

DOI 10.32405/2522-9931-2018-6(35)-35-48
УДК 373.37.01:316

Бідонько Ірина Вікторівна,

учитель англійської мови, спеціалізованої школи № 130

I–III ступенів з поглибленим вивченням
англійської та італійської мов ім. Данте Аліґ'єрі,
здобувач кафедри психології управління
Центрального інституту післядипломної
педагогічної освіти

ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»,

м. Київ, Україна

orcid id: <https://orcid.org/0000-0001-5458-4230>

IrinaBidonko@i.ua

СОЦІАЛЬНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК ІНДИКАТОР ЇХНЬОЇ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Анотація. У статті висвітлено актуальність дослідження проблеми соціальної толерантності старшокласників, проаналізовано і розкрито особливості наявних підходів до вивчення цього питання, визначено соціальну толерантність як стійку особистісну позицію щодо представників різних соціальних груп як відмінних, шанобливе ставлення до них і готовність до партнерської взаємодії з ними. Виділено низку вікових особливостей старшокласників, що більшою чи меншою мірою позитивно і негативно впливають на формування та розвиток соціальної толерантності юнаків.

Виходячи із специфіки юнацького віку, виокремлено складові (когнітивна, емоційно-оцінювальна, поведінкова) та відповідні показники (усвідомлення та прийняття багатомірності світу, емпатійність, готовність прояву до толерантного ставлення у соціальній взаємодії тощо) соціальної толерантності старшокласників. Залежно від сформованості цих складових, виокремлено рівні соціальної толерантності старшокласників (дуже низький, низький, середній, високий та дуже високий), найважливішими показниками вияву яких є знання й особистісне прийняття норм і правил толерантної соціальної взаємодії, відповідні судження, почуття та вчинки.

Обґрунтовано зв'язок соціальної толерантності старшокласників з їхньою соціальною компетентністю, що є однією з ключових компетентностей випускника Нової української школи. Відповідно соціальна толерантність, як індикатор соціальної компетентності старшокласників, сприяє побудові ефективних взаємин осіб юнацького віку із самими собою і навколишнім світом, супроводжується

накопиченням особистого досвіду і розвитком умінь, які забезпечують конструктивну соціальну взаємодію з іншими людьми.

Ключові слова: соціальна толерантність; соціальна компетентність; старшокласники, вік ранньої юності; соціальна взаємодія.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Перед сучасною школою висувається низка нових вимог, зокрема, різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії, готова до свідомого життєвого вибору, самореалізації та громадянської активності. У концепції Нової української школи однією з ключових є *соціальна компетентність*, що передбачає всі форми поведінки, потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, уміння взаємодіяти з іншими, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів, дотримуватися прав людини та підтримувати соціокультурне різноманіття [1]. Відповідно до рівня сформованості особистості зміст поняття соціальної компетентності розглядають як результат соціального розвитку, що є сумою певних особистісних властивостей, потреб, здібностей, елементарних теоретичних уявлень та практичних умінь і торкається, насамперед, таких сфер, як соціальне мислення, мовлення, мотиви, емоції, міжособистісна поведінка, тобто когнітивного, поведінкового та емоційно-мотиваційного компонентів [2].

Тому особливого значення набуває процес розвитку соціальної толерантності. Сформована в шкільні роки соціальна толерантність є однією з найважливіших умов зниження напруженості в соціумі. Саме в школі, особливо у старших класах, відбувається усвідомлення власної індивідуальності, поява життєвого плану, установки на свідому побудову власного життя. Адже рання юність – надзвичайно складна, суперечлива стадія життєвого шляху, яка закладає ціннісний фундамент особистості, є перехідним періодом від зрілості фізичної до зрілості соціальної.

Саме тому у старшокласників важливо виховувати такі якості, як свідома участь у громадському житті суспільства, здатність погоджуватися на компроміс у разі розбіжностей і суперечок, справедливість у стосунках із людьми, здатність стати на захист будь-якої людини, іншими словами, усе те, що й визначає зміст соціальної толерантності особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не дивно, що проблема толерантності досі залишається актуальною і є предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Зокрема, питання етичного та соціокультурного аспектів толерантності розглядаються в працях Г. Бакієвої,

Д. Зінов'єва, В. Золотухіна, Г. Солдатової, А. Скок, В. Шаліна та ін. Психологічний аспект толерантності досліджений О. Асмоловим, Л. Виготським, О. Орловим, К. Роджерсом, В. Петровським, Л. Шайгеровою, С. Бондиревою, Г. Бардієр, С. Щеколдіною та ін. Не менш актуальною сьогодні є проблема формування соціальної компетентності як інтегральної характеристики особистості. Цей аспект описано в працях Н. Калініної, М. Большедворської, Т. Сухобокової, М. Іванова, С. Данилейко, В. Шахрай.

Водночас проблема соціальної толерантності, її складових, показників, рівнів, взаємозв'язку із соціальною компетентністю особистості старшокласників не виступала предметом спеціального дослідження.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ

Метою статті є теоретичне дослідження змісту, складових та рівнів соціальної толерантності старшокласників як індикатора їхньої соціальної компетентності.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукової літератури і розкрити особливості наявних підходів до вивчення соціальної толерантності старшокласників.

2. Визначити зміст, складові та рівні соціальної толерантності старшокласників з урахуванням їхніх вікових особливостей.

3. Обґрунтувати зв'язок між соціальною толерантністю та соціальною компетентністю старшокласників.

3. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У психологічній літературі можна виокремити велику кількість досліджень із проблеми толерантності загалом і соціальної, зокрема. Водночас досі відсутній єдиний підхід до тлумачення змісту цього поняття, йдеться про різні дефініції у межах різних підходів, які акцентують увагу на певних аспектах соціальної толерантності.

За результатами теоретичного аналізу літератури виокремлено основні підходи до дослідження соціальної толерантності: 1) як взаємодія між соціальними групами (О. Чебикіна, Н. Бедалова, Л. Почебут); 2) як взаємодія з представниками інших соціальних груп (І. Якиманська, В. Умніков, М. Мацьковський); 3) як установка на взаємодію (О. Хижняк, Н. Матвеева, Н. Недорезова, Д. Бродський, Т. Шаповалова); 4) як особистісна позиція (М. Рянжин, Г. Старостенко, Г. Бардієр, І. Дзялошинський).

Узагальнюючи ці підходи, *соціальну толерантність* особистості визначено як стійку особистісну позицію щодо представників різних

соціальних груп як відмінних, шанобливе ставлення до них і готовність до партнерської взаємодії з ними.

Розглядаючи явище соціальної толерантності в контексті людської взаємодії, можна виділити два взаємопов'язані варіанти: індивідуальна та міжособистісна толерантність. *Індивідуальна толерантність* – це характеристика особистості, яка розуміє і визнає своє «Я», приймає себе такою, якою вона є, аналізує та відповідає за свої слова і вчинки, робить висновки зі своїх помилок. *Міжособистісна толерантність* – це стосунки між окремими представниками різних соціальних груп, розуміння відмінностей між людьми, визнання прав і свобод кожної людини, здатність до співіснування з іншими, готовність і здатність до діалогу. Індивідуальна толерантність, виступаючи основою міжособистісного спілкування, забезпечує толерантну взаємодію представників різних соціальних груп.

4. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для виконання поставлених завдань і досягнення мети роботи використовувалися такі теоретичні методи дослідження:

- теоретичний аналіз літератури з метою систематизації, порівняння та узагальнення даних теоретичних та експериментальних досліджень проблеми соціальної толерантності;
- теоретичне моделювання з метою встановлення взаємозв'язків між соціальною толерантністю та соціальною компетентністю.

5. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Досліджуючи соціальну толерантність старшокласників як індикатор їхньої соціальної компетентності, передусім, слід з'ясувати психологічні особливості цього вікового періоду та як вони позначаються на розвитку соціальної толерантності загалом.

Вік ранньої юності (14–18 років), а саме до нього належать старшокласники, завжди визначався як особливий етап, оскільки у цей період завершуються бурхливе зростання і розвиток організму, а також первинна соціалізація, це сензитивний вік для становлення та закріплення ціннісних орієнтацій, що визначають стосунки з навколишнім світом у дорослому житті [3]. Юність – це психологічний вік переходу до самостійності, період самовизначення, набуття психічної, ідейної та громадянської зрілості, формування світогляду, моральної свідомості та самосвідомості [4]. Це надзвичайно складний етап, оскільки даються взнаки, по-перше, внутрішні труднощі перехідного віку, по-друге, суміжність та невизначеність соціального стану юнацтва, по-третє, суперечності, зумовлені перебудовою механізмів соціального контролю: дитячі форми контролю, що засновані на дотриманні зовнішніх норм, і слухняність стосовно дорослих уже не діють, а

дорослі, що передбачають свідому дисципліну та самоконтроль, ще не повністю склалися та не зміцніли [5]. Рання юність відрізняється нерівномірністю розвитку як на міжіндивідуальному (відмінності між старшокласниками за фізіологічними параметрами), так і на внутрішньо індивідуальному рівні (розбіжність часу настання біологічної, когнітивної, соціальної та емоційної зрілості індивіда). Невизначеність положення (в одних ситуаціях визнають дорослим, в інших – ні) і вимог, що ставляться перед юнаками, по-своєму заломлюється в юнацькій психіці [4].

За результатами теоретичного аналізу, виокремлено низку вікових особливостей старшокласників, що можуть позитивно чи негативно позначитися на розвитку їхньої соціальної толерантності. Так, позитивно позначаються: прагнення до самовизначення себе в людському суспільстві, усвідомлення своїх можливостей і прагнень, свого призначення в житті, глибокий самоаналіз, висока самооцінка, стабільна ідентичність, певна стабілізація особистості, романтизм, поступова відмова від егоцентризму, моральна вихованість тощо. Негативний вплив мають: нерівномірність розвитку, низька самооцінка, індивідуальна мінливість емоційної поведінки, невизначеність свого положення у світі, юнацька вікова конформність, гіперкритицизм, вибірковість у спілкуванні, юнацький максималізм тощо. Саме ці характеристики юнацького віку більшою чи меншою мірою впливають на розвиток соціальної толерантності старшокласників, визначають її особливості та вимагають особистісного підходу до старшокласників та розвитку їхньої соціальної толерантності.

Виходячи із специфіки юнацького віку, можна виділити такі складові та показники соціальної толерантності старшокласників: *когнітивна* (знання, судження, думки, усвідомлення та прийняття багатомірності життєвої реальності тощо), *емоційна* (емпатійність, емоційна стабільність, позитивна самооцінка, відсутність тривожності тощо); *поведінкова* (готовність до толерантного ставлення до висловлювань інших, відстоювання власної позиції, уміння досягати компромісу, уміння спілкуватися, гармонізувати свою поведінку, взаємодіяти з представниками різних соціальних груп).

Стрімкий розвиток сучасних технологій та надмірна свобода певною мірою вплинули на розвиток особистості старшокласників. Завищена самооцінка, зайва самовпевненість, відчуття власної винятковості, прагнення до самоствердження, підвищення чи підтвердження високого статусу призводять до міжособистісних конфліктів, неприйняття навколишнього світу, що проявляється в дратівливості, нетерпимості, жорстокості, агресії стосовно ровесників, учителів, батьків, інших людей. Саме тому для кращого розуміння явища толерантності старшокласників також слід розглянути прояви протилежного явища – інтолерантності.

Інтолерантність ґрунтується на переконанні, що ти, твоя група, твоя система поглядів, твій спосіб життя стоять вище за інші. Узагальнення досліджень дало можливість виділити такі основні прояви інтолерантності, властиві старшокласникам: *когнітивні* (приписування, стереотипи, упередження, забобони); *емоційні реакції* (байдужість, ворожість, недовіра, ненависть, антипатія, негативізм); *поведінкові* (дії, спрямовані на спричинення шкоди іншій людині: брутальні висловлювання, автоматично відтворювані одиниці з негативним конотативним компонентом, глузування, насмішки, образи, наруга, залякування, буллінг, придушення, експлуатація, вигнання, злочини тощо).

Розглядаючи види толерантності та інтолерантності за ієрархічним принципом сходження від першого до другого, Л. Тарасюк виділяє: *протекціоністську толерантність* – полягає в тому, що суб'єкт толерантності не тільки абсолютно неупереджено ставиться до об'єкта, а й робить усе можливе, щоб допомагати тим організаціям або групам людей, які, на його думку, зазнають інтолерантного ставлення з боку суспільства в цілому або його окремих сегментів; *ціннісну толерантність* – систему цінностей і зразків поведінки, пов'язану з неухильно твердим слідуванням принципам толерантності; *приховану інтолерантність* – суб'єкт розуміє важливість принципів толерантності й небезпеку ідей інтолерантності, але через внутрішні симпатії й антипатії, власні настанови і погляди ставиться упереджено до представників інших соціальних груп; *вербальну інтолерантність* – суб'єкт вважає за можливе та іноді навіть необхідне публічні висловлювання стосовно представників тих чи інших соціальних груп; *агресивну поведінкову інтолерантність* – суб'єкт вважає за виправдане підготовку і здійснення певних дій, спрямованих на заборону, обмеження діяльності або насильство стосовно об'єкта інтолерантності [6].

Залежно від рівня усвідомленості толерантність може бути активною та пасивною. *Активною* вона є тоді, коли особа свідомо, за власною ініціативою з розумінням ставиться до норм, цінностей, поглядів інших, хоча їх не поділяє, а інколи має й прямо протилежні. У таких випадках люди обстоюють право кожного на власну думку, захищають тих, кого переслідують за погляди, переконання. *Пасивна* толерантність може бути «вимушеною», породженою страхом помсти, критики іншими, побоюванням бути відкинутим, втратити прихильність оточуючих. Пасивна толерантність може також стати наслідком конформізму як позиції особистості, схильності приймати думку інших або результатом відсутності власної позиції чи просто байдужості [7].

Як зазначає С. Щеколдіна, розвиток толерантності відбувається як рух від випадково-ситуативного прояву толерантності (у якій-небудь ситуації внаслідок збігу обставин: гарний настрій, спільний інтерес) через визнання можливих толерантних стосунків до доброзичливих стосунків у малій групі

(прояв толерантності до членів своєї групи на основі спільної навчальної діяльності, у процесі якої учні накопичують досвід толерантного ставлення одне до одного) [8].

Соціальна толерантність проявляється через певні функції, реалізація яких свідчить про рівень толерантності у конкретному соціумі. Особлива увага функціям толерантності приділяється в працях В. Петрицького, І. Сорокіна, В. Зозуліна, С. Бондирєвої, Д. Колесова, О. Клепцової, Ю. Котелянець, Т. Груничевої, О. Шавріної та ін.

У своєму дослідженні О. Хижняк виокремлює такі *функції соціальної толерантності*:

- *соціально-інтеграційна* – толерантність може стати передумовою, умовою і засобом соціального життя через свій інтеграційний потенціал;
- *ідентифікаційна* – через толерантність відбувається самоідентифікація та розширення її простору;
- *гуманітарна* – зважене ставлення до альтернативності вибору, його багатоваріантності в процесі розвитку локальних і глобальних ситуацій;
- *функція групоутворення* – якщо група пропагує толерантність, індивід теж тією чи іншою мірою налаштовується на толерантну соціальну поведінку, стає учасником формування толерантної соціальної мережі;
- *регулятивна* – толерантність може виступати як регулятивний принцип міжособистісних, міждержавних, міжконфесійних відносин;
- *функція виступати засобом легітимізації відповідних дій чи акцій держави* – толерантність, як і інтолерантність держави, перевіряється, підтверджується, схвалюється толерантністю її громадян [9].

Рівень сформованості складових та видів толерантності та інтолерантності дає можливість рівневої градації соціальної толерантності. Спираючись на результати дослідження учених (О. Волошина, І. Крутова, О. Кривцова, Р. Габдрєєва та ін.), можна виокремити: дуже низький, низький, середній, високий та дуже високий рівні *розвитку соціальної толерантності* старшокласників.

Дуже низький рівень соціальної толерантності свідчить про те, що знання про сутність толерантності майже відсутні; учням властива пропаганда власної винятковості, переваги чи неповноцінності іншої людини за ознакою її соціальної, расової, національної, релігійної або мовної приналежності. Старшокласники заперечують права іншої особи та її самоцінність. Їм властивий високий рівень агресивності. Брак соціального досвіду, висока емоційність, довірливість та недостатність самоконтролю й особистої відповідальності нерідко призводять до яскраво вираженого негативного ставлення до відмінностей, демонстративної ворожості та презирства, свідомо неправдивого звинувачення іншої людини, порушення її прав, свобод та інтересів, залежно від її соціальної, расової, національної,

релігійної чи мовної приналежності. Це проявляється в небажанні навіть спробувати поглянути на ті чи інші життєві ситуації з погляду іншої людини.

Низький рівень засвідчує, що у старшокласників знання про сутність толерантності поверхові; характеризується пасивністю, небажанням взаємодіяти, недостатньою вихованістю в них толерантних якостей; вони проявляють ознаки інтолерантності; не хочуть розширити й поглибити наявні знання, вирізняються хибним уявленням про свою винятковість, прагненням переносити відповідальність на оточення, високим рівнем тривожності; ціннісне ставлення до інших не сформовано. Такі учні не виявляють турботи про своїх близьких, а тим більше про інших людей.

Середній рівень сформованості соціальної толерантності визначається тим, що в учнів знання про толерантність досить повні, але глибоко не усвідомлені; учні мають чіткі уявлення про важливість толерантності в суспільстві, але не завжди готові до діалогу, співробітництва та позитивної взаємодії; ціннісне ставлення до себе та інших сформовано фрагментарно. Учні доброзичливі, готові допомогти іншим у випадку явної потреби. Толерантність має ситуативний характер.

Високий рівень сформованості соціальної толерантності характеризується тим, що учні мають різнобічні, повні, міцні, глибоко усвідомлені знання про сутність поняття «толерантність», завжди готові до діалогу співробітництва та позитивної взаємодії з представниками різних соціальних груп за умови збереження власної ідентичності; у них сформовано стійке ціннісне ставлення до себе, інших, батьківщини, людства, природи; толерантність переходить в осмислену необхідність і потребу. Учні завжди доброзичливі до оточення, готові прийти на допомогу людям похилого віку і молодшим за себе, охоче допомагають друзям, дбають про успіх усього колективу.

Дуже високий рівень соціальної толерантності свідчить про те, що учні мають різнобічні, повні, усвідомлені знання про сутність поняття «толерантність», завжди готові до позитивної взаємодії з представниками різних соціальних груп, проте, здатні принести в жертву свої ідеї та цінності заради права іншого бути іншим. Через підвищену чутливість до будь-яких проявів інакшості або ж моральний нейтралітет учні із завищеним рівнем толерантності здатні погодитися з неправильною чи такою, що суперечить власним поглядам, думкою, щоб не протиставляти себе більшості. Вони можуть обирати позицію невторчання з метою запобігання виникнення конфліктної ситуації.

Як бачимо, набір певних соціальних, когнітивних та емоційних навичок, необхідних особистості для успішної адаптації до середовища, планування і контролю своєї поведінки в різноманітних ситуаціях, дає змогу розглядати соціальну толерантність як індикатор соціальної компетентності.

Відповідно *соціальна компетентність* – це багатогранна характеристика особистості, яка своєю багатокомпонентністю охоплює всю множину та глибину функціонування особистості в соціумі. Оскільки особистість – істота соціальна, то формат соціальної компетентності охоплює як соціальні мотиви, знання, навички, необхідні для успішної взаємодії із соціальним середовищем, так і самопочуття та самосприйняття особистості в мінливому соціумі. При цьому соціальна компетентність передбачає як достатній рівень вміння будувати партнерські стосунки, здатності до кооперації на рівноправній основі, так і достатній рівень конформності, аби не йти врозріз з вимогами суспільства [10]. Рівень соціальної компетентності відображає певний рівень соціальної зрілості людини, яка виявляється у двох вимірах: самоактуалізація і відповідність соціальним очікуванням. Тому від успішного процесу формування цієї компетентності залежить, наскільки особистість зможе реалізувати свої здібності й задатки, бути корисною суспільству і створити для себе сприятливі умови життєдіяльності [11].

Вважається, що основними аспектами формування толерантності у старшому шкільному віці мають бути формування самосвідомості, поведінкових моделей виховання почуттів. Показано, що на старшокласника можуть впливати два основні *типи факторів*: *психологічні* – ті, що провокуються «з середини», самою особистістю, наприклад, невпевненість у власних силах, незадоволеність здоров'ям, здібностями тощо; *соціальні* – ті, що виступають як «зовнішні» щодо особистості і надходять з навколишнього середовища, наприклад, стосунки з оточенням, педагогами, батьками, дорослими тощо. Якщо зовнішніми, соціальними детермінантами виступають стосунки з однолітками, учителями, батьками, друзями; умови навчання, існування в класному колективі, шкільна підготовка, можливість користуватися необхідною літературою, різноплановість вимог викладачів, тощо, то внутрішніми, психологічними детермінантами вважаються власна працездатність, емоційність та хвилювання, здібності, власне здоров'я, переживання невдачі чи невпевненості, розуміння власних переживань, бажання контактувати, упевненість у собі, різноплановість власних інтересів та їх співіснування з навчанням тощо [12].

Саме тому освіта, як активний безперервний процес, що триває протягом усього життя і спрямований на підготовку старшокласників до активного і повноцінного життя в суспільстві, може сприяти особистісному зростанню і вдосконаленню учнів, формуванню рольової позиції вільного громадянина і соціальних навичок. Толерантність, сформована в шкільні роки, є однією з найважливіших умов зниження напруженості в соціумі. Здатність прийняти іншу думку стає одним із критеріїв людини, що володіє стійкими соціальними і моральними переконаннями, здатної засвоювати й

опрацьовувати нову інформацію, здатної до соціальної адаптації та соціальної творчості.

6. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

За результатами теоретичного аналізу літератури, можна зазначити, що проблема формування толерантних стосунків є багатоаспектною та дискусійною. Соціальна толерантність є важливою умовою знаходження компромісів у міжособистісній та міжгруповій взаємодії. Але толерантність не повинна зводитися до індиферентності, конформізму, утиску власних інтересів, а допускати, з одного боку, стійкість, як здатність людини реалізувати свої особистісні позиції, а з іншого – гнучкість, як здатність з повагою ставитися до позицій і цінностей інших людей. Тому можна стверджувати, що толерантна особистість – це людина, що добре знає себе і розуміє інших людей. А інтолерантну особистість можна охарактеризувати як людину, яка не має якостей гнучкості у взаємодії з оточенням та емпатії стосовно до них.

Соціальна толерантність, як індикатор соціальної компетентності старшокласників, сприяє побудові ефективних взаємин осіб юнацького віку і з самими собою, і з навколишнім світом, що супроводжується накопиченням особистого досвіду і розвитком умінь, що забезпечують продуктивний взаємозв'язок з іншими людьми.

І тому школа, як соціальний інститут, має великі можливості для виховання у дітей соціальної толерантності. Ці можливості можуть бути реалізовані як у процесі навчальної, так і в процесі позакласної діяльності. Саме у шкільному товаристві у старшокласників можуть бути сформовані гуманістичні цінності, соціальна компетентність та реальна готовність до толерантної поведінки. Потрібні координація зусиль сім'ї та школи, безпосередній вплив на юнака авторитетних для нього дорослих та обов'язкове залучення до виконання цього завдання учнівського колективу.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробленні та апробації коригувально-розвивальної програми формування соціальної толерантності старшокласників та підготовки практичних психологів закладів освіти до її запровадження в освітній процес.

7. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] *Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи.* [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
- [2] В. А. Ковальчук. «Соціальна компетентність вчителя: проблема визначення», *Наукові записки Ніжинського державного педагогічного*

- університету імені Миколи Гоголя. Серія: «Психолого-педагогічні науки», № 4, ч. 1, с. 54–57, 2002.
- [3] М. В. Савчин, та Л. П. Василенко, *Вікова психологія*. Київ, Україна: Академвидав, 2005.
- [4] Р. В. Павелків. *Вікова психологія*. Київ, Україна: Кондор, 2011.
- [5] В. С. Мухина. *Лишенные родительского попечительства*. Москва, Россия: Просвещение, 1991.
- [6] Л. С. Тарасюк. «Проблема культури толерантності в сучасному суспільстві», *Гуманітарний часопис*, № 1, с. 39–44, 2013.
- [7] Ф. С. Бацевич. *Толерантність як соціокультурний феномен: світоглядно-методологічний аспект*; В. П. Мельника, Ред.; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, Україна: ЛНУ ім. Івана Франка, 2012.
- [8] С. Д. Щеколдина, *Тренинг толерантности*. Москва, Россия: Ось-89, 2004.
- [9] О. В. Хижняк. «Соціальне призначення толерантності», [Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент](#), Вип. 3, с. 41–55, 2010.
- [10] С. І. Данилейко. «Шляхи формування соціальної компетентності учнів початкової школи», на *науковій конференції Соціум. Наука. Культура*. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://intkonf.org/danileyko-si-shlyahiformuvannyasotsialnoyi-kompetentnostiuchnivpochatkovoyishkoli>.
- [11] В. Шахрай. «Соціальна компетентність особистості в науковій літературі», *Соціальні виміри суспільства: зб. наук. пр.* Київ, Україна: ІС НАН України, Вип. 11, с. 352–362, 2008.
- [12] І. І. Сергієнко, та Т. В. Кубриченко. «Комунікативна толерантність старшокласників у контексті соціально-психологічних чинників освітнього простору», *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*, Серія 12: Психологічні науки, Вип. 2(47).

SOCIAL TOLERANCE OF SENIOR PUPILS AS AN INDICATOR OF THEIR SOCIAL COMPETENCE

Iryna Bidonko,

Teacher, Kyiv Dante Alighieri School 130

PhD student,

SHEI «University of Educational Management».

Kyiv, Ukraine

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5458-4230>

IrinaBidonko@i.ua

Summary. The research demonstrates the relevance of a problem of seniors' social tolerance, the analysis is carried out opening the features of the approaches to the studying of the issue, the definition of a social tolerance as a strong personal position on representatives of different social groups, respect for them and willingness to the partnership. A number of age features of senior pupils is singled out, that positively and negatively influence the formation and development of social tolerance of youth. According to the specificity of youth age the following components (cognitive, emotionally-estimating, behavioural) and corresponding indicators (comprehension and acceptance of multidimensionality of the world, empathy, willingness for the tolerant social interaction) of social tolerance of youth are marked out.

Depending on formation of these components the following levels of social tolerance of senior pupils are singled out: extremely low, low, average, high and extremely high levels of development of social tolerance of senior pupils. The most important indicators of displaying is the knowledge of norms and rules of tolerant social interaction, corresponding judgements, feelings and acts are investigated.

Accordingly, social tolerance, being the indicator of social competence of seniors, promotes modelling of effective relations of seniors with themselves and surroundings, which is accompanied by the accumulation of personal experience and development of abilities, which provide productive interrelation with other people.

Keywords: social tolerance; social competence; age of early adolescence; senior pupils, social interaction.

СОЦИАЛЬНАЯ ТОЛЕРАНТНОСТЬ СТАРШЕКЛАСНИКОВ КАК ИНДИКАТОР ИХ СОЦИАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

Бидонько Ирина Викторовна,

учитель английского языка специализированной школы № 130

I–III степеней с углубленным изучением

английского и итальянского языков

им. Данте Алигьери, соискатель кафедры

психологии управления

Центрального института последипломного

педагогического образования

ГВУЗ «Университет менеджмента образования»,

г. Киев, Украина

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5458-4230>

IrinaBidonko@i.ua

Аннотація. В статті зображено актуальність дослідження проблеми соціальної толерантності старшокласників, здійснено аналіз і розкрито особливості існуючих підходів до вивчення цього питання, надано визначення соціальної толерантності як стійкої особистісної позиції стосовно представників різних соціальних груп, поважливого ставлення до них і готовності до партнерському взаємодію з ними. Виділено ряд вікових особливостей старшокласників, які в більшій або меншій ступені позитивно і негативно впливають на формування і розвиток соціальної толерантності старшокласників.

Виходячи з специфіки юнацького віку, виділено складові (когнітивна, емоційно-оціночна, поведінкова) і відповідні показники (усвідомлення і прийняття багатогранності світу, емпатичність, готовність до толерантного ставлення) соціальної толерантності старшокласників. Відповідно до сформованості цих складових виділено наступні рівні соціальної толерантності старшокласників (дуже низький, низький, середній, високий і дуже високий), основними показниками прояву яких є знання толерантних норм і правил, відповідні судження, почуття і дії.

Обґрунтовано зв'язок соціальної толерантності старшокласників з їх соціальною компетентністю, яка є однією з основних компетентностей випускника Нової української школи. Відповідно соціальна толерантність, як індикатор соціальної компетентності старшокласників, сприяє формуванню ефективних взаємовідносин юнацької молоді з собою і оточуючим світом, який супроводжується накопленням особистого досвіду і розвитком навичок, забезпечуючих конструктивне соціальне взаємодію з іншими людьми.

Ключові слова: соціальна толерантність; соціальна компетентність; старшокласники, вік ранньої юності; соціальне взаємодію.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannya serednoi shkoly. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. Data zvernennia: Lyst. 8, 2018.
- [2] V. A. Kovalchuk. «Sotsialna kompetentnist vchytelia: problema vyznachennia», Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu

- imeni Mykoly Hoholia. Serii: «Psykhologo-pedahohichni nauky», № 4, ch. 1, s. 54–57, 2002.
- [3] M. V. Savchyn, ta L. P. Vasylenko, *Vikova psykhohohiia*. Kyiv, Ukraina: Akademydav, 2005.
- [4] R. V. Pavelkiv. *Vikova psykhohohiia*. Kyiv, Ukraina: Kondor, 2011.
- [5] V. S. Muhina. *Lishennye roditel'skogo popechitel'stva*. Moskva, Rossiya: Prosveshchenie, 1991.
- [6] L. S. Tarasiuk. «Problema kultury tolerantnosti v suchasnomu suspilstvi», *Humanitarnyi chasopys*, № 1, s. 39–44, 2013.
- [7] F. S. Batsevych. *Tolerantnist yak sotsiokulturnyi fenomen: svitohliadno-metodolohichni aspekt*; V. P. Melnyka, Red.; Lviv. nats. un-t im. Ivana Franka. Lviv, Ukraina: LNU im. Ivana Franka, 2012.
- [8] S. D. SHCHekoldina, *Trening tolerantnosti*. Moskva, Rossiya: Os'-89, 2004.
- [9] O. V. Khyzhniak. «Sotsialne pryznachennia tolerantnosti», *Mizhnarodnyi naukovyi forum: sotsiologhiia, psykhohohiia, pedahohika, menedzhment*, Vyp. 3, s. 41–55, 2010.
- [10] S. I. Danyleiko. «Shliakhy formuvannia sotsialnoi kompetentnosti uchniv pochatkovoii shkoly», na *naukovii konferentsii Sotsium. Nauka. Kultura*. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://intkonf.org/danileyko-si-shlyahiformuvannyasotsialnoyi-kompetentnostiuchnivpochatkovoyishkoli>.
- [11] V. Shakhrai. «Sotsialna kompetentnist osobystosti v naukovii literaturi», *Sotsialni vymiry suspilstva: zb. nauk. pr.* Kyiv, Ukraina: IS NAN Ukrainy, Vyp. 11, s. 352–362, 2008.
- [12] I. I. Serhiienko, ta T. V. Kubrychenko. «Komunikatyvna tolerantnist starshoklasnykiv u konteksti sotsialno-psykhohohichnykh chynnykiv osvitnoho prostoru», *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M. P. Drahomanova, Serii 12: Psykhohohichni nauky*, Vyp. 2(47).